

až po obyčejné lidi, se zadlužila u obchodníků a lichvářů. Ukázalo se, že vysoké počty příslušníků neproduktivních tříd a tradiční oficiální výdaje není již možné podporovat. Ruka chudoby sevřela daimjóy, ti nebyli schopní platit svým poddaným samurajům důchody a celá síť feudálních vazeb se stala pouhou fraškou. Feudálové se snažili udržet nad vodou zvyšováním už tak vysokých daní pro rolníky. Daně byly vybírány na roky dopředu a rolníci jen živořili. Šogunát byl příliš zkorumpovaný a nebyl téměř schopný udržovat status quo. V roce 1853, když se objevil admirál Perry se svými vojáky, bylo Japonsko na pokraji katastrofy. Perryho vynucený vstup do země v roce 1858 následovala obchodní smlouva se Spojenými státy, kterou si Japonsko v žádném případě nemohlo dovolit odmítnout.

Avšak z Japonska zazníval pokřik *iššin* (一新)¹⁰ – návrat do minulosti, obnova minulosti. Bylo to protikladem revoluce. Nebylo to dokonce ani pokrokové. Populárními hesly bylo „Obnovit císařství!“ a „Vyhnat barbary!“. Národ podporoval program návratu ke zlatému věku izolace a těch pár vůdců, kteří viděli nemožnost takové cesty, zaplatilo za své snahy životem. Zdálo se naprosto nepravděpodobné, že by tato konzervativní země mohla změnit svůj kurz a přizpůsobit se jakýmkoliv západním vzorům. Ještě méně pravděpodobné bylo, že by za padesát let mohlo Japonsko konkurovat západním národům v oblastech, kde měly převahu. Právě to se však stalo. Japonsko využilo své vlastní síly, která se naprosto liší od síly Západu, aby dosáhlo cíle, který nepožadovala žádná mocná, vysoce postavená skupina, ani veřejné mínění. Kdyby nějaký člověk ze Západu uviděl v šedesátých letech 19. století budoucnost v křišťálové kouli, nevěřil by svým očím. Ani nejmenší mráček na obzoru nenaznačoval bouřlivou aktivitu, která Japonsko zachvátila v dalších desetiletích. Přesto se nemožné stalo skutkem. Japonské zaostalé a hierarchií svázané obyvatelstvo se pustilo na novou cestu a vytrvalo na ní.

10) Výraz sám o sobě ovšem znamená jednak renovaci a obnovu, jednak i úplnou změnu a přenesení i revoluci. Pozn. red.

Válečný pokřik, který v Japonsku předznamenal moderní dobu, zněl *Sonnó džói* (尊王攘夷), „Obnovte císařství a vyžeňte barbary“.¹ Slogan se snažil udržet Japonsko nezkažené vlivy vnějšího světa a obnovit zlatý věk 10. století, věk před nastolením „dvojvládní“ císaře a šoguna. Císařský dvůr v Kjótu byl krajně reakcionářský. Vítězství císařovy strany znamenalo pro její stoupence, že cizinci budou pokořeni a vyhnáni ze země. Znamenalo obnovu tradičního způsobu života v Japonsku. Znamenalo, že „reformátoři“ nebudou do věcí zasahovat. Velcí vnější páni, daimjóové nejmocnějších lenních území, kteří vedli boj za svržení šogunátu, považovali Obnovu za cestu, jež jim umožní vládnout Japonsku namísto rodiny Tokugawa. Nechtěli nic než změnit osoby. Rolníci chtěli, aby jim zůstávalo více rýže, kterou vypěstovali, ale „reformy“ nenáviděli. Samurajové chtěli dál pobírat své důchody a beztrestně používat své meče k dosažení větší slávy. Obchodníci, kteří síly Obnovy financovali, chtěli, aby se rozvíjel obchod, ale feudální systém nikdy nezavrhl.

Když v roce 1868 zvítězily protitokugawské síly a „dvojvládní“ skončilo obnovením císařství, sledovali vítězové zuřivou konzervativní izolacionistickou politiku, aspoň podle západních měřítek. Jenže režim se od samého začátku vydal opačným směrem. Nebyl u moci ani rok, když ve všech lénech zrušil právo daimjóů vybírat daně. Nechal vytvořit soupis veškeré půdy a přivlastnil si rolnickou daň ve výši „40 procent pánovi“. Toto vyvlastnění nebylo bez náhrad. Vláda každému daimjóovi přidělila částku odpovídající polovině jeho

1) Samotný tento slogan není ovšem původně japonský, jde o čtyřznakovou složeninu v klasické čínštině, vyzývající doslova *respektovat vládce a zahnat barbary* a připisovanou vévodovi Huanovi (齊桓公) vládnoucímu v letech 685–643 před naším letopočtem státu Čchi. Pozn. red.

běžného příjmu. Současně je také osvobodila od povinnosti podporovat poddané samuraje a od výdajů na veřejné práce. Poddaní samurajové stejně jako daimjóové dostávali od vlády důchody. V průběhu příštích pěti let byly všechny legální nerovnosti mezi třídami bez výjimky zrušené, nošení kastovních a třídních odznaků a oděvů bylo postaveno mimo zákon – dokonce bylo nařízeno ustrážení tradičních účesů s vlasy do uzlu² –, vyvržení byli osvobozeni, byly zrušeny zákony proti převodům půdy, odstraněny bariéry oddělující jednotlivá léna a buddhismus přestal být státním náboženstvím. V roce 1876 se důchody daimjóů a samurajů změnilly na jednorázové částky vyplácené v průběhu pěti až patnácti let. Tyto platby byly velké i malé podle výše pravidelného příjmu jednotlivců v tokugawských dobách a tyto peníze jim umožnily začít v nové nefeudální ekonomice podnikat. „Byla to poslední etapa ve zpečetění toho podivného svazku obchodníků a finančních pánů s feudálními vládci a velkými pozemkovými vlastníky, které bylo zjevné už v tokugawském období.“³

Tyto pozoruhodné reformy raného období režimu Meidži nebyly vůbec populární. V letech 1871 až 1873 lidé všeobecně projevovali daleko více nadšení pro invazi do Koreje než pro kterýkoliv z těchto kroků. Vláda Meidži nejenže v drastickém reformním kurzu vytrvala, ona také zadusila plány na invazi. Vládní program se natolik lišil od přání velké většiny lidí, kteří bojovali za to, aby tato vláda vznikla, že v roce 1877 zorganizoval významný vůdce Saigó rozsáhlé povstání proti vládě. V jeho armádě bojovali všichni, kdo podporovali císaře, toužili po návratu feudalismu a byli v prvním roce Obnovy režimem Meidži zrazení. Vláda povolala nesamurajskou dobrovolnickou armádu a Saigóovy samuraje porazila. Povstání však ukázalo rozsah nespokojenosti, kterou režim v Japonsku vyvolal.

2) Benedictová užívá v originále výrazu *queues*, tedy doslova *copy*, jednalo se ovšem nikoli o zaplétané *copy*, jako například u mužského obyvatelstva v Číně pod mandžuskou dynastií Čching, ale o tradiční japonské mužské účesy *čonmage* (丁髷), při nichž byly vlasy vyvázané vzadu do uzlu, používané k rozlišení sociálních skupin obyvatelstva v období Edo. Tento druh účesu dodnes nosí například zápasníci *sumó*. Pozn. red.

3) Herbert Norman, *Japan's Emergence as a Modern State*, s. 96.

Značně nespokojení byli také rolníci. Mezi lety 1868 a 1878, v první dekádě režimu Meidži, došlo nejméně k sto devadesáti rolnickým povstáním. Nová vláda učinila první nesmělé krůčky ke snížení daňového zatížení rolníků teprve v roce 1877, a tak rolníci měli důvod domnívat se, že režim jejich očekávání zklamal. Protestovali také proti zřizování škol, branné povinnosti, vyměřování půdy, stříhání tradičních účesů s vlasy do uzlu, zrovnoprávnění vyvrženců, proti drastickému omezení vlivu oficiálního buddhismu, kalendářní reformě a mnoha dalším opatřením, která měnila zaběhnutý způsob života.

Kdo byla tato „vláda“ podnikající tak drastické a nepopulární reformy? Byl to onen „podivný svazek“ menších samurajů a třídy kupců, upevňovaný díky zvláštním japonským institucím již v dobách feudalismu. Byli to poddaní samurajové, kteří se jako komoří a sluhové daimjóů naučili státnickému umění, kteří řídili feudální monopoly v dolech, textilních továrnách, papírnách a podobně. Byli to kupci, kteří si koupili samurajský status a ve své třídě šířili znalosti výrobních technologií. Tento svazek samurajů-kupců rychle vyzvedl do čela státu schopné a sebevědomé úředníky, kteří navrhovali politiku období Meidži a plánovali její provádění. Hlavní otázkou však není, z jaké třídy pocházeli, ale kde se vzaly jejich schopnosti a smysl pro realitu. Japonsko, které se v druhé polovině 19. století právě vynořilo ze středověku a bylo stejně slabé jako dnešní Siam, stvořilo vůdce schopné vymyslet a úspěšně naplňovat největší státnické úkoly, o jaké se kdy nějaký národ pokusil. Síla a také slabost těchto vůdců byly pevně zakotvené v tradičních japonských vlastnostech a hlavním cílem této knihy je zjistit povahu těchto vlastností v tehdejší a dnešní době. Zde na tomto místě pak můžeme pouze poznat, jak se státníci Meidži svého podniku zhostili.

Jejich úkoly pro ně vůbec nebyly nějakou ideologickou revolucí. Brali je jako práci. Jejich cílem, jak mu oni rozuměli, bylo přeměnit Japonsko v zemi, s níž bude nutné počítat. Nebyli to obrazoborci. Nedělali z feudální třídy žebráky a zločince. Přesvědčovali je pomocí důchodů dostatečně velkých na to, aby je posléze přilákali k podpoře režimu. Nakonec podmínky života rolníků zlepšili; jejich váhavý,

desetiletí trvajícím postup zavinil spíše žalostný stav pokladny v prvních letech vlády Meidži než odmítání rolnických požadavků z nějakých třídních důvodů.

Energičtí a důvtipní státníci řídící vládu období Meidži však odmítali všechny myšlenky na zrušení japonské hierarchie. Obnova zjednodušila hierarchický řád tím, že císaře umístila na jeho vrchol a vyřadila šóguna. Tím, že státníci, kteří nastoupili po Obnově, zrušili léna, zamezili konfliktu mezi lojalitou k vlastnímu pánovi a státu. Tyto změny hierarchické zvyky nevykořenily. Daly jim nové místo. „Jejich excellence“, noví vládcí Japonska, dokonce posílili centralizovanou moc, aby vnutili lidem své dobře promyšlené plány. Požadavky shora zaměnili za dary shora, a tímto způsobem se jim podařilo přežít. Avšak nedokázali si představit, že by museli brát ohled na veřejné mínění, které nechtělo reformovat kalendář nebo zakládat veřejné školy či postavit mimo zákon diskriminaci vyvrženců.

Jedním z těchto darů shora byla japonská Ústava, kterou dal císař svému lidu v roce 1889. Ta přidělila národu ve státě a v nově založeném parlamentu určité místo. S velkou péčí ji vypracovali noví vládcové, Jejich excelence, poté, co podrobně prostudovali různé ústavy západního světa. Její autoři však velmi pečlivě „zajistili, aby do ní veřejnost nemohla zasahovat a aby ji veřejné mínění nemohlo napadat“.⁴ Proto byla kancelář, která ústavu vypracovala, součástí Ministerstva císařského dvora, a tudíž nedotknutelná.

Státníci Meidži docela dobře věděli, kam směřují. V osmdesátých letech 19. století princ Itó,⁵ tvůrce ústavy, poslal markýze Kido⁶ na konzultace do Anglie k Herbertu Spencerovi, aby s ním projednal otázky, které bude muset Japonsko vyřešit. Po dlouhém rozhovoru napsal Spencer Itóovi svůj názor. K otázce hierarchie Spencer sdělil, že Japonsko má ve svém tradičním uspořádání jedinečnou základnu

4) Citováno podle japonské vysoce postavené osoby, která své poznámky opírá o vyjádření barona Kaneoky, který byl jedním z autorů ústavy. Viz Herbert Norman, *Japan's Emergence as a Modern State*, s. 88.

5) Hirobumi Itó, 1849–1909. Pozn. red.

6) Kóiči Kido, 1889–1977. Pozn. red.

pro dosažení národní prosperity a ta že by měla být zachována a posílena. Řekl, že tradiční závazky k nadřazeným a především k císaři jsou velkou příležitostí Japonska. Japonsko by mohlo neochvějně postupovat kupředu pod vládou svých „nadřazených“ a vyhnout se obtížím, k nimž nevyhnutelně dochází u individualističtější zaměřených národů. Významní státníci Meidži byli s tímto ujištěním, které konvenovalo jejich vlastnímu přesvědčení, naprosto spokojení. Měli v úmyslu zachovat v moderním světě výhody péče o „správnou pozici“. Netoužili podkopávat zvyklosti hierarchie.

Pro každou oblast činnosti, politickou, náboženskou či ekonomickou, stanovili státníci Meidži povinnosti zachování „správné pozice“ mezi státem a národem. Celé schéma je tak cizí uspořádání ve Spojených státech nebo v Anglii, že máme obvykle potíže pochopit, o co jde. Existovala tady samozřejmě silná vláda, která nemusela brát ohled na to, kam směřuje veřejné mínění. Tato vláda se řídila vrcholovou hierarchií a do té volené osoby nikdy patřit nemohly. Do této úrovně národ neměl co mluvit. V roce 1940 se vrcholová vládní hierarchie skládala z těch, kteří měli „přístup“ k císaři, z jeho nejbližších poradců a z těch, kteří z titulu svého vysokého postavení používali tajnou pečeť. Mezi poslední jmenovanou skupinou byl kabinet ministrů, guvernéri prefektur, soudci, vrchní představitelé národních úřadů a další úředníci s vysokou zodpovědností. Takový status neměl v hierarchii žádný zvolený funkcionář a pro volené členy parlamentu například vůbec nepřipadalo v úvahu podílet se na výběru nebo schvalování ministra kabinetu či ředitele úřadu financí či dopravy. Volená dolní sněmovna parlamentu byla hlasem lidu, který měl nikoliv zanedbatelné právo interpelovat a kritizovat vyšší úředníky, ale nemohl zasahovat do jmenování, rozhodování či do rozpočtových otázek a také nedával podněty k vypracování zákonů. Dolní sněmovna byla dokonce kontrolovaná nevolenou horní sněmovnou, v níž z poloviny zasedala šlechta a ze čtvrtiny lidé jmenovaní císařem. Protože horní sněmovna měla zhruba stejnou moc schvalovat legislativu jako sněmovna dolní, byla tu další hierarchická kontrola.

Takže Japonsko si zajistilo, že vysocí vládní úředníci zůstávali „Jejich excelencemi“, což ale neznamená, že tu na „správné pozici“ neexistovala samospráva. U všech asijských národů, bez ohledu na režim, směřuje moc shora dolů a někde uprostřed se setkává se samosprávou vytvořenou zdola. Všechny rozdíly mezi různými zeměmi se týkají toho, kam až sahá demokratická nutnost skládat účty ze své činnosti, jak mnoho či jak málo pravomocí mají úředníci a zda se místní vedení zodpovídá celé komunitě, nebo zda si ji uzurpují místní magnáti na úkor obyčejných lidí. Tokugawské Japonsko mělo podobně jako Čína malé jednotky čítající pět až deset rodin, donedávna nazývané *tonari gumi* (隣組), které byly nejmenšími pravomocnými skupinami obyvatelstva. Hlava této skupiny sousedících rodin řídila její záležitosti, byla zodpovědná za dobré chování všech jejích příslušníků, musela hlásit jakékoliv pochybné činy a předávat vládě hledané jednotlivce. Státníci Meidži tyto jednotky nejprve zrušili, ale později je obnovili pod starým názvem *tonari gumi*. V některých městech je vláda aktivně podporovala, ale ve větších vesnicích dnes už téměř nefungují. Významnější jsou samosprávné jednotky na malých vesnicích (*buraku*, 部落). Ty zrušeny nebyly a nebyly ani včleněny do vládních struktur. Stát do nich vůbec nezasahoval. Tyto vesničky o zhruba patnácti domech fungují dokonce i dnes ustáleným způsobem prostřednictvím rychtářů, kteří se každý rok obměňují a kteří „se starají o majetek vesničky, dohlížejí na pomoc poskytovanou rodinám v případě úmrtí nebo požáru, rozhodují o vhodných dnech pro společné práce v zemědělství, při stavbě domů nebo opravě silnic a zvoněním či rytmičnými údery dvou kostek ohlašují místní svátky nebo dny pracovního klidu“.⁷ Na rozdíl od některých asijských národů nemusejí tito rychtáři vybírat ve své komunitě státní daně, a tak jsou od tohoto břemene osvobozeni. Jejich pozice je naprosto jednoznačná, fungují v oblasti demokratických pravomocí.

Moderní občanská vláda v Japonsku oficiálně uznává místní správu velkých a menších měst a vesnic. Zvolení „starší“ vybírají

odpovědného správce, který reprezentuje komunitu při všech jednáních se státem, zastupovaným prefekturními vládami a vládou národní. Rychtář je člověk, který ve vesnici žije dlouho a je členem rolnické rodiny vlastníci půdy. Slouží bez finanční náhrady, ale jeho prestiž je značná. On a starší jsou zodpovědní za vesnické finance, veřejné zdravotnictví, fungování škol a zvláště za majetkové záznamy a záznamy o jednotlivých osobách. Vesnická kancelář je rušným místem. Spravuje státní dotace na všeobecné základní vzdělání, do místních škol získává a investuje další, daleko větší peníze, stará se o řízení a pronájem vesnického vlastnictví, kultivaci půdy a zalesňování, spravuje záznamy o všech majetkových transakcích, které nabývají právní platnosti, pouze když jsou zaznamenány v této kanceláři. Musí také udržovat neustále aktualizované záznamy o pobytu a stavu svých příslušníků, o narození a adopcích dětí, o stycích a střetech s orgány zákona a dalších faktech týkajících se každého jedince, který v komunitě oficiálně bydlí. Kromě toho spravuje také podrobné záznamy o rodinách sídlících v komunitě, která obsahuje podobné údaje. Každá informace z kterékoliv části Japonska je do domovské kanceláře osoby, které se týká, zasílána a zakládána do její dokumentace. Kdykoliv se člověk uchází o místo, nebo se octne před soudem, nebo z jakéhokoliv jiného důvodu musí sdělit svou totožnost, napíše kanceláři domovské komunity nebo ji navštíví a získá kopii svých záznamů. Lidé rozhodně neberou na lehkou váhu možnost mít v osobní nebo rodinné dokumentaci špatný záznam.

Pravomoci velkých a menších měst i vesnic jsou proto značné. Je to zodpovědnost za místní záležitosti. Dokonce i ve dvacátých letech 20. století, kdy mělo Japonsko národní politické strany, které pro každou zemi znamenají změny v zastávání veřejných funkcí „našimi“ a „cizími“ funkcionáři, se místních správ obecně tento vývoj nedotkl a i nadále je řídili místní starší jménem celé komunity. Nicméně ve třech ohledech místní správa autonomii postrádá. Všichni soudci jsou jmenováni na národní úrovni a policisté a učitelé jsou státními zaměstnanci. Protože většina občanských soudů se v Japonsku stále řeší smírčím řízením nebo s pomocí mediátora,

7) Embree, John F., *The Japanese Nation*, s. 88.

nehrají soudy v místní správě velkou roli. Policie je důležitější. Ta musí být přítomná při veřejných shromážděních, která se ale konají jen občas, takže většinu svého času věnuje udržování osobních majetkových záznamů. Stát může policisty často přemísťovat, takže se stává, že se v místních poměrech příliš nevyznají. Také učitelé často přecházejí z jedné školy na druhou. Stát na správu škol velmi dbá a podobně jako ve Francii jsou školní osnovy a učebnice pro celou zemi naprosto stejné. Každá škola provádí ve stejnou dopolední hodinu stejnou rozcvičku podle stejného rozhlasového programu. Místní komunity do chodu škol, policie nebo soudů nezasahují.

Takže japonský vládní systém se ve všech ohledech velmi liší od amerického, v němž mají zodpovědnost nejvyšší volení činitelé v exekutivě a legislativě a kontrola na místní úrovni je v rukou místního vedení policie a soudů. Přesto se však zase tak moc neliší od vládního systému u některých typicky západních národů, jakými jsou Holanďané a Belgičané. Například v Holandsku, stejně jako v Japonsku, vypracovává všechny zákony předkládané parlamentu královno ministerstvo; japonský parlament v praxi není iniciátorem nové legislativy. Holandské království legálně jmenuje dokonce starosty menších i velkých měst, a její formální právo tak sahá dolů do oblastí místních zájmů, stejně jako tomu bylo před rokem 1940 v Japonsku. Holandské království obvykle schvaluje úředníky na místní úrovni a holandskou záležitostí je také přímá zodpovědnost policie a soudů koruně. Na rozdíl od Japonska však mohou být v Holandsku školy zřizovány jakoukoliv církevní skupinou; japonský školský systém je zato velmi podobný francouzskému. Zodpovědnost za správu a údržbu kanálů, hrází a zlepšování místní infrastruktury má v Holandsku, stejně jako v Japonsku, celá komunita, nikoliv starosta a úředníci zvolení v rámci politického systému.

Skutečný rozdíl mezi japonskou formou vlády a vládami v západní Evropě však nespočívá ve formě, ale ve fungování. Japonci spoléhají na staré zvyklosti úcty nastavené zkušenostmi v minulosti a formalizované v etickém systému a etiketě. Stát se může

spolehnout na to, že když budou Excellence při svém vládnutí zaujímat „správné místo“, jejich výsady budou respektované nikoliv proto, že lidé schvalují jejich politiku, ale proto, že v Japonsku není správné hranice mezi výsadními právy překračovat. Na nejvyšší úrovni politiky „lidové mínění“ nepatří. Vláda vyžaduje pouze „lidový souhlas“. I v případě, že vláda svým oficiálním působením zasahuje do místních zájmů, jsou její výsady přijímány s úctou. Ve všech svých domácích funkcích není stát nutným zlem, jak to obecně vnímají lidé ve Spojených státech. V očích Japonců je stát skoro něčím jako nejvyšším dobrem.

Avšak stát velmi citlivě vnímá „správné místo“ vůle národa. Není přehnané tvrzení, že v oblastech legitimní všeobecné pravomoci se japonský stát uchází o přízeň lidí pro jejich vlastní dobro. Státní úředník zajišťující rozšíření zemědělství si může dovolit při zlepšování zastaralých zemědělských metod prosazovat svou autoritu stejně nenásilně, jako jeho protějšek v americkém Idahu. Státní úředník, který prosazuje státem garantovaná rolnická úvěrová sdružení nebo nákupní a prodejní rolnická družstva, musí jednat s místními veličinami, absolvovat s nimi dlouhé debaty a respektovat jejich rozhodnutí. Místní záležitosti vyžadují místní řešení. Japonský způsob života přiděluje autoritě správnou míru a určuje vhodné oblasti jejího uplatňování. „Nadřazeným“ to přináší mnohem větší úctu, a proto také mnohem větší svobodu jednání než v západních kulturách. Nadřazení však také musí dbát na dodržování svého místa. Japonské heslo zní: všechno má své místo.

V náboženské sféře provedli státníci Meidži ještě mnohem bizarnější formální úpravy než ve správním systému. Řídili se však stejným japonským heslem. Pro sebe si stát zabral uctívání podporující zejména symboly národní jednoty a národa jako nejvyšších hodnot a ve všem ostatním ponechal svobodu víry na jedinci. Touto oblastí národního náboženství byl státní šintoismus. Politikové říkali, že státní šintoismus žádným „náboženstvím“ není, protože jeho obsahem byla patřičná úcta k národním symbolům, taková, jakou je ve Spojených státech úcta vzdávaná státní vlajce. Proto ho

mohlo Japonsko vyžadovat od všech svých občanů, aniž by porušovalo západní dogma náboženské svobody, stejně jako je neporušují Spojené státy, když vyžadují vzdát úctu před praporem s hvězdami a pruhy. Šlo pouze o symbol spojenectví. Protože nešlo o „náboženství“, mohl být šintoismus vyučován ve školách, aniž by Japonsko riskovalo kritiku ze strany Západu. Ve školách se státní šintoismus stal historií Japonska od časů bohů a uctíváním císaře, „věčného vládců“. Bylo to náboženství podporované a řízené státem. Všechny ostatní náboženské oblasti, dokonce oblasti konfesní nebo oblasti šintoistického kultu, nemluvě o buddhismu a křesťanských sektách, byly ponechány iniciativě jedince, podobně jako je tomu ve Spojených státech. Oba druhy šintoismu byly dokonce administrativně a finančně odděleny; státní šintoismus spravoval jeho vlastní úřad na ministerstvu vnitra a jeho kněží, obřady a svatyně byly podporované státem. O kultovní šintoismus, buddhismus a křesťanské sekty se staral Náboženský úřad na ministerstvu vzdělávání a jejich finanční podpora byla záležitostí dobrovolných příspěvků členů těchto náboženských skupin.

Kvůli oficiálnímu stanovisku ke státnímu šintoismu o něm však ještě nelze hovořit jako o velké státní církvi, spíše ho můžeme označit jako velkou státní instituci. Bylo zde přes 110 tisíc svatyní od rozsáhlé svatyně Ise, svatostánku Sluneční bohyně, až po malé místní svatyně, které službu konající kněží příležitostně připravovali ke zvláštním obřadům. Národní hierarchie kněžích kopírovala hierarchii politickou a systém autority sahal od nejnižších kněží přes kněží v okrscích a prefekturách až k jejich kněžským Excelencím na vrcholu. Kněží provozovali obřady pro lid, spíše než že by řídili lidové uctívání, a ve státním šintoismu nebylo nic, co by odpovídalo chození do kostela, jak je známe my. Protože to nebylo žádné náboženství, měli kněží státního šintoismu zákonem zakázáno učit jakékoliv dogma, takže tu nemohly existovat nějaké církevní služby, jak je chápou lidé ze Západu. Místo toho v rituálních dnech, kterých bylo hodně, oficiální představitelé komunity přišli, postavili se před kněze a ten před nimi mával v očistném obřadu hůlkou s konopím a papírovými

stuhami.⁸ Otevřel dveře vnitřní svatyně a pronikavým výkřikem vyzval bohy, aby se zúčastnili ceremoniálního jídla. Kněz se modlil a každý účastník obřadu postupně, v pořadí podle svého postavení, předal bohům s hlubokou poklonou vsudypřítomný předmět starého i novodobého Japonska: větvičku posvátného stromu s přivázanými proužky bílého papíru.⁹ Pak kněz dalším zvoláním poslal bohy zpět a zavřel dveře vnitřní svatyně. Při slavnostních dnech státního šintoismu prováděl obřady pro lid císař a vládní úřady byly zavřené. Ale tyto svátky se nedaly srovnat s tak populárními svátečními dny, jakými byly obřady na počest místních svatyní, nebo dokonce svátky buddhistické. Jedny i druhé patřily do „svobodné oblasti“ mimo státní šintoismus.

Velké náboženské sekty jsou v japonském národě stále populární a lidé s oblibou slaví svátky blízké jejich srdci. Buddhismus má i dnes mnoho stoupenců a nejrůznější sekty s různým učením a různými prvními proroky jsou aktivní a vsudypřítomné. Své velké kultury mimo rámec státního šintoismu má dokonce i šintoismus. Některé sekty byly baštami čistého nacionalismu ještě předtím, než jej ve třicátých letech začala propagovat vláda, některé sekty zaměřené na víru a léčitelství jsou často srovnávány s Křesťanskou vědou,¹⁰ některé vyznávají konfuciánské zásady, další se specializují na dosahování transu a na svaté poutě k posvátným horským svatyním. Většina populárních svátků se slaví mimo státní šintoismus. V takové dny

8) Přesněji: rituální hůlkou s papírovými fáborky, takzvanou *ónusa* (大幣), což byl rituální šintoistický předmět ve tvaru hůlky na konci s papírovými třásněmi *šide* (神垂), používaný k očistným obřadům. Třásně byly původně čisté látkové či z konopí, až později byly nahrazeny skládanými papírovými. Pozn. red.

9) Jedná se o stálezelený strom *sakaki* (榊) z čeledi čajovníkovitých, latinsky *Cleyera japonica*, který v šintoismu představuje jeden z mnoha možných objektů, do nichž mohou sestupovat šintoistická božstva *kami* (神). Znak, kterým se *sakaki* píše, není čínského původu, ale existuje pouze v japonštině, kde je sestaven ze znaku pro strom (木) a znaku pro božstvo (神). Jeho snítka, ozdobená opět papírovými skládanými *šide* a vlákny papírové moruše, se nazývá *tamaguši* (玉串) a představuje dodnes rozšířenou obětinu předkládanou šintoistickým božstvům. Pozn. red.

10) Křesťanská věda je americké náboženské hnutí vyznávající učení, že nemoc je jen důsledkem nedostatku víry, a proto ji lze porazit silou mysli a pevnou vírou. Pozn. překl.

navštěvují svatyně davy lidí. Každý se očistí propláchnutím úst a zvoněním nebo tleskáním vyzývá bohy, aby sestoupili na zem. Ukloní se jim na znamení úcty, dalším zataháním za provaz zvonu nebo tlesknutím je pošle zpět a odchází za hlavní zábavou dne, kterou je nakupování trefek a dobrot od stánkařů, sledování zápasnických utkání, obřadů vyhánění ďábla nebo starých tanců *kagura* (神楽), které jsou oživeny hojností komických výstupů klaunů¹¹ a které po celém Japonsku přitahují velké zástupy lidí. Jeden Angličan, který žil v Japonsku, citoval, vždy když si vzpomněl na japonské náboženské svátky, verše Williama Blakea:

Kdyby se v kostele pivo pilo,
kdyby tam příjemné teplo bylo,
naším duším by bylo milo,
zpívali a modlili bychom se celičký den,
a nikdo by nechtěl vyklouznout z kostela ven.

S výjimkou těch, kteří se z profesních důvodů podřídili strohým pravidlům, náboženství v Japonsku přísné není. Japonci také milují náboženské poutě, jež rovněž patří ke svátkům, které si lidé pořádně užívají.

Takže státníci Meidži pečlivě vymezili oblasti vlády, v nichž působí stát, a určili místo státního šintoismu v náboženské oblasti. Ostatní oblasti ponechali národu, avšak v záležitostech, které se podle jejich názoru přímo týkají státu, si v nové hierarchické struktuře zajistili vrcholnou pozici. Při vytváření armády se potýkali s podobným problémem. Jako v jiných oblastech i zde odmítli starý kastovní systém, ale v armádě šli ještě dále než v civilním životě. V armádě dokonce zákonem zakázali používání japonského uctivého jazyka, i když ten se v běžném životě samozřejmě stále užívá. Povyšování vojáků do důstojnických funkcí se děje na základě zásluh, nikoliv příslušnosti k rodině, a to v rozsahu, který mohl být těžko uplatňován jinde. Proto

je reputace armády mezi Japonci v tomto ohledu zřejmě zaslouženě vysoká. Určitě to byl nejlepší možný prostředek, jak získat pro novou armádu podporu širokých vrstev. Roty a čety tvořili vojáci pocházející ze stejného kraje a vojenská služba v době míru byla vykonávána v posádkách nedaleko od domova vojáků. Díky tomu se zachovaly místní svazky. Navíc každý muž prošel dvouletým vojenským výcvikem, v jehož průběhu byly vztahy mezi důstojníky a mužstvem stejné jako mezi nováčky a mazáky daleko těsnější než mezi samuraji a rolníky nebo mezi bohatými a chudými. Armáda mnoha způsoby demokraticky vyrovnávala kastovní a třídní rozdíly a v mnoha ohledech to byla skutečně armáda lidová. Zatímco na armády většiny národů se pohlíží jako na účinný prostředek obrany statu quo, v Japonsku byla armáda sjednocovaná svými sympatiemi s malými rolníky v jejich neustálých protestech proti velkým finančníkům a průmyslníkům.

Japonským státníkům se asi všechny důsledky vybudování lidové armády nelíbily, to se ale nemělo vliv na jejich názor, že bude vhodné zajistit nejvyšší postavení armády ve společenské hierarchii. Tohoto cíle dosáhli opatřeními týkajícími se nejvyšších sfér hierarchie. Do ústavy je nezahrnuli, ale již dříve zavedenou nezávislost nejvyššího velení dále posilovali ve zvykových procedurách. Například ministři pozemního vojska a námořnictva měli na rozdíl od vedení ministerstva zahraničních věcí a domácích úřadů přímý přístup k samotnému císaři, a mohli tak prosazovat jeho jménem své záměry. Nemuseli informovat své civilní kolegy z vládního kabinetu, ani se s nimi radit. Armáda měla navíc nad každým kabinetem určitou převahu. Mohla jednoduše zabránit vzniku kabinetu, kterému nedůvěřovala, pouze tím, že odmítla uvolnit generály a admirály pro vládní funkce. Bez vysokých aktivních důstojníků na pozicích na ministerstvech pozemního vojska a námořnictva žádný kabinet vzniknout nemohl, protože tyto funkce nemohli vykonávat civilisté nebo vysloužilí důstojníci. Podobné to bylo, když armáda s nějakým krokem ministerstva nesouhlasila. Mohla odvoláním svých představitelů zasedajících v kabinetu způsobit rozpad ministerstva. Na nejvyšší politické úrovni si nejvyšší vojenská hierarchie zajistila,

¹¹⁾ Nejedná se o klauny v našem smyslu, spíše o herce komických rolí. Pozn. red.

že nemusela snášet žádné vměšování do svých záležitostí. V případě, že potřebovala mít naprostou jistotu, že nedojde k vměšování, se armáda mohla odvolat na ústavu: „Když se parlamentu nepodaří schválit předložený rozpočet, bude se vláda v tomto roce automaticky řídit rozpočtem předchozího roku.“ Zneužití armády při okupaci Mandžuska, poté co ministerstvo zahraničních věcí slíbilo, že armáda tento krok nepodnikne, bylo jen jedním příkladem toho, jak úspěšně armádní hierarchie podporovala své velitele v boji v případě, že se kabinet na jednotném postupu neshodl. S armádou to bylo jako s politikou, náboženstvím a dalšími oblastmi života: když došlo na výsady, Japonci měli sklon přijímat všechny důsledky nikoliv proto, že by s takovou politikou souhlasili, ale protože se jim nelíbilo porušování výsadních práv.

V průmyslovém rozvoji šlo Japonsko cestou nesrovnatelnou s ničím, co známe u západních národů. Hru připravily a pravidla nastavily opět Jejich excelence. Státníci nejenže naplánovali, ale také vybudovali a z vládních peněz financovali průmyslová odvětví, která považovali za potřebná. Organizaci a řízení průmyslu převzali státní úředníci. Ze zahraničí najali zahraniční techniky a vyslali Japonce do ciziny na zkušenou. Když pak byla tato odvětví, jak říkali státníci, „dobře zorganizována a když obchod prosperoval“, vláda se jich zbavila a prodala je soukromým firmám. Prodávala je postupně a za „směšně nízké ceny“¹² vybraným finančním oligarchickým skupinám, známým koncernům *zaibacu* (財閥), především rodinám Micui a Micubiši. Státníci se domnívali, že průmyslový rozvoj byl pro Japonsko příliš důležitý, než aby mohl být svěřen pouze zákonům nabídky a poptávky nebo volnému trhu. Avšak tato politika ani v nejmenším nevycházela ze socialistického dogmatu; výhody z ní totiž měly právě koncerny *zaibacu*. Tak se Japoncům podařilo s minimálním tápáním a plýtváním vybudovat průmyslová odvětví, která byla považována za naprosto nezbytná.

Těmito prostředky Japonsko úspěšně zrevidovalo „obvyklý průběh vytváření kapitalistické výroby od jejích počátků a následujících stadií“.¹³ Namísto toho, aby začalo s výrobou konzumního zboží a lehkého průmyslu, pustilo se nejdříve do odvětví těžkého průmyslu. Zbraně, loděnice, železárny a stavba silnic byly prioritami a velmi rychle dosáhly vysoké úrovně technické výkonnosti. Ne všechna odvětví byla odevzdána do soukromých rukou, rozsáhlý vojenský průmysl i nadále řídili vládní úředníci a financován byl ze zvláštních vládních rozpočtů.

V celé této oblasti průmyslových odvětví, které vláda upřednostňovala, neměl malý obchodník nebo soukromý podnikatel žádné „správné místo“. V této sféře pracoval pouze stát a velké důvěryhodné finanční domy, kterým politikové věnovali svou přízeň. Avšak jako v jiných sférách japonského života také v průmyslu existovala jedna svobodná oblast. Byly to „zbytky“ průmyslu, fungujícího s minimálním kapitálem a maximálním využitím levné pracovní síly. Tato odvětví lehkého průmyslu se mohla obejít bez moderních technologií, a také se bez nich obešla. Fungovala na základě toho, co jsme ve Spojených státech nazývali domácími robotárnami. Druhořadý drobný podnikatel si koupí surovinu, předá ji rodině nebo dílničce se čtyřmi až pěti zaměstnanci, polotovar si opět převezme, při dalším kroku výroby předání opakuje a nakonec prodá výrobek obchodníkovi nebo vývozci. Ve třicátých letech 20. století pracovalo více než 53 procent všech zaměstnanců v průmyslu tímto způsobem v dílnách a domácích výrobnách, které měly méně než pět dělníků.¹⁴ Řadu těchto dělníků chránily staré paternalistické řemeslnické zvyklosti a patřilo k nim mnoho matek, které v japonských velkoměstech vysedávaly doma a pracovaly na úkolu, s nemluvnaty přivázanými na zádech.

Tato dvojkolejnost japonského průmyslu je pro japonský způsob života téměř tak důležitá jako dvojkolejnost v oblasti vlády nebo náboženství. Vypadá to, jako by japonští státníci usoudili, že

13) *Tamtéž*, s. 125.

14) Profesor Ueda, citovaný Miriam S. Farleyovou, *Pigmy Factories*. Far Eastern Survey, VI (1937), s. 2.

12) Herbert Norman, *Japan's Emergence as a Modern State*, s. 131. Tato část knihy se opírá o Normanovu názornou analýzu.

potřebují finanční šlechtu, která by doplňovala jimi vytvořené hierarchie v jiných oblastech, vybudovali pro ně strategická průmyslová odvětví, vybrali obchodní rodiny, které jim byly politicky nakloněné, a „správným místem“ je propojili s dalšími hierarchiemi. To, že se vláda od těchto velkých finančních rodin a koncernů zaibacu od dělila, jí do určité míry prospělo, protože díky stále živému paternalismu nepřišla ani o úspěch, ani o vysokou prestiž. S ohledem na staré japonské postoje k zisku a penězům se finanční šlechta zákonitě dostala pod palbu kritiky obyčejných lidí. Vláda to sice neplánovala, ale dělala všechno, co bylo v její moci, aby vytvořila finanční šlechtu v souladu s přijímanými představami o hierarchii. Povedlo se jí to jen částečně, protože na koncerny zaibacu útočila z armády, z venkovských oblastí skupina tzv. Mladých důstojníků. Nicméně je pravdou, že nejsilněji se japonské veřejné mínění postavilo nikoliv proti zaibacu, ale proti *narikin*. *Narikin* se často překládá jako „nouveau riche“, zbohatlíci, ale toto slovní spojení zcela nevystihuje pocity Japonců. Ve Spojených státech jsou *nouveau riche* prostě „nováčci“; směšní a neohrabaní, protože neměli čas naučit se jemným způsobům. Tato nevýhoda je ale vyvážena opravdovým pochopením pro to, že přišli ze srubu, že se z kočích mul vypracovali na naftové milionáře. Avšak výraz *narikin* pochází z japonského šachu a znamená pěšce povýšeného na dámu.¹⁵ Je to pěšec, který řadí na šachovnici jako nějaký „hlavoun“. Lidé věří, že *narikin* získal své bohatství korupcí nebo vykořisťováním druhých a nenávidí vůči němu má hodně daleko k postoji, jež lidé ve Spojených státech zauímají vůči „klukovi z našeho města, který nadělal jmění“. Ve své hierarchii má Japonsko místo pro velké bohatství a fandí mu; když je ale bohatství získáno mimo hierarchii, japonská veřejnost se k němu staví nepřátelsky.

15) Benedictová používá výrazu *queen* ze západní klasické verze šachové hry, což není úplně přesné. Tradiční japonská varianta šachové hry, *šogi* (将棋), kámen *dáma* neobsaahuje a kameny pěšců se v ní povyšují do pozice tzv. Zlatého generála (která jim dává možnost pohybu o jedno pole kterýmkoli směrem kromě směru šikmo vzad). Správnější (a koneckonců i v daném kontextu výstižnější) by tedy bylo mluvit o *pěšci, povýšeném na generála*. Pozn. red.

Takže v japonském uspořádání světa se bere neustálý ohled na hierarchii. Správné chování v rodině a v osobních vztazích diktuje věk, pohlaví a příslušnost ke generaci a třídě. V řízení společnosti, náboženství, armády a průmyslu existují pečlivě vymezené hierarchie a ani člověk s vyšším, ani člověk s nižším postavením nemůže beztrestně překročit výsady spojené s hierarchickou pozicí. Dokud je zachována „správná pozice“, Japonci žijí a pracují bez protestů. Cítí se bezpečně. Samozřejmě, že pocity „bezpečí“ vždy neznamenají, že by se za všech okolností měli co nejlépe. Jsou „v bezpečí“, protože přijali hierarchii za něco legitimního. Pro jejich chápání života je to stejně charakteristické jako důvěra v rovnost a volné podnikání v americkém způsobu života.

Když se však Japonsko pokusilo vyvážet svůj recept na „bezpečí“ za hranice své země, stihl ho trest. Ve vlastní zemi lidem hierarchie vyhovovala, protože si ji sami vytvořili. Ambice lidí mohly být jen takové, jaké tento svět umožňoval. Jenže takto uspořádaný svět byl pro vývoz komoditou osudovou. Ostatní svět odmítal japonské nabubřelé požadavky jako drzost, nebo ještě něco horšího a japonští důstojníci a vojáci byli šokováni tím, že obyvatelé žádných z okupovaných zemí je nevitají. Cožpak jim Japonsko nenabízelo místo, jakkoliv nízké, v určité hierarchii, cožpak hierarchie nebyla výhodná pro ty, kteří v ní stáli na nízkých pozicích? Japonská válečná propaganda nepřestávala vyrábět série válečných filmů, ukazující čínskou „lásku“ k Japonsku na příkladech zoufalé a zmatené čínské dívky, nacházející své štěstí v lásce k japonskému vojákovi nebo japonskému inženýrovi. To vše mělo daleko k nacistickým představám o dobytí světa, ale v delší perspektivě to bylo stejně neúspěšné. Japonci nemohli od jiných národů vyžadovat to, co vyžadovali od sebe. Mýlili se, když si mysleli, že to půjde. Nepochopili, že systém japonské morálky, který jim dovozoval „přijmout svou správnou pozici“, byl něčím, s čím nikde jinde počítat nemohli. Ostatní národy tuto morálku neměly. Byla jedinečným produktem Japonska. Pro jejich spisovatele byl tento systém tak samozřejmý, že se o něm ani nezmiňovali. Jestliže však chceme Japonsku porozumět, musíme tento systém popsat.